

Političko-ideološka orijentacija talijanskih *ultrasa* te navijanje utemeljeno na regionalnim posebnostima Italije

Damjan Stanić¹

Sažetak

Često se može čuti „floskula“ da je nogomet najvažnija sporedna stvar na svijetu. Ipak, Italija je podignula tu „floskulu“ na jednu posve novu razinu. Svatko tko iole poznaje nogometna zbivanja na Apeninima, ali i tamošnje ljude, zna da je nogomet rijetko kome sporedna stvar. Identificiranje s najdražom nogometnom momčadi pitanje je identiteta te način života. Talijanske navijačke skupine (*ultrasi*) upravo su zato iznimno bitne, s obzirom na to da pojedinci artikuliranjem i manifestiranjem stavova pokazuju vlastiti identitet koji pak proizlazi iz privrženosti određenoj momčadi. U radu se nastoji prikazati koliko su talijanski *ultrasi* politički vokalni te koje političke ideologije stoje (ako uopće stoje) iza najpoznatijih grupa *ultras*, analizirajući pritom i većinsku političku orijentaciju općeg navijačkog korpusa pojedinih momčadi (izvan grupa *ultras*). Također, rad ističe pitanje lokalnih (regionalnih) posebnosti Italije i pokušava povući paralelu između tog aspekta i snažnoga nogometnog identiteta vezanoga uz podržavanje određene momčadi. Komparira se pritom značaj najizraženije političke ideologije grupa *ultras* s lokalnim (regionalnim) aspektom privrženosti objašnjavajući pritom tipični talijanski termin *campanilismo*. Kao posljedica te komparacije, glavni je cilj rada dokazati kako je upravo lokalna (regionalna) posebnost i privrženost najznačajniji faktor u formiranju snažnoga nogometnog identiteta vezanoga za određenu ekipu. Daleko više od dominantne političke ideologije grupa *ultras* ili političke orijentacije navijača-pojedinaca koji ne pripadaju niti jednoj od grupa *ultras*. Rad sumira već postojeća istraživanja provedena o ovoj temi te, analizirajući izvornu talijansku literaturu, nastoji na novi način interpretirati dostupne podatke dajući samoj temi i podacima posve novu i drugačiju dimenziju.

Ključne riječi

campanilismo, grupe *ultras*, Italija, lokalna (regionalna) posebnost, navijači, nogometni identitet, politička ideologija.

---

¹ Damjan Stanić student je treće godine preddiplomskog studija Politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kontakt: stanic.damjan@gmail.com.

Uvod

Bilo bi pretenciozno Italiju (ili bilo koju drugu državu) nazvati kolijevkom organiziranoga navijanja, s obzirom na brojne specifikume tog fenomena diljem kugle zemaljske. Ipak, Italija se zaista može smatrati najbližom tome. Njihova tradicija organiziranoga navijanja seže uistinu u, iz današnje perspektive, daleku prošlost. Upravo zbog tako dugačke i iznimno bogate povijesti navijanja neizmerno je izazovno proučavati dinamiku djelovanja talijanskih navijačkih skupina jer one nadilaze puko praćenje i podržavanje najdražih nogometnih² momčadi. Talijanske navijačke skupine važni su društveni, ali i, što je za ovaj rad još značajnije, politički akteri. Teško je negdje drugdje u svijetu pronaći toliko primjera izrazito politički vokalnih organiziranih navijačkih skupina kojima nije strano komentirati i kritizirati politiku (u njezinome širem i užem smislu) i političare, isticati vlastitu političku ideologiju i opredjeljenje te aktivno sudjelovati u brojnim političkim procesima, na ovaj ili onaj način.

Naglasak ovoga rada upravo je na političkim ideologijama u pozadini djelovanja najetabliranijih talijanskih navijačkih skupina s naglaskom na nogometnim momčadima iz najvećih talijanskih gradova, prikazujući pritom i brojne druge primjere iz ostalih gradova. Rad prikazuje i koliko je u formiranju nogometnog identiteta, vezanog uz privrženost određenoj momčadi, važan lokalni (regionalni) aspekt pojašnjavajući istovremeno tipični talijanski pojam *campanilismo* koji u nogometnoj perspektivi i perspektivi organiziranoga navijanja poprima izrazito specifične konture. Rad komparira prethodno navedene aspekte (politička ideologija i lokalna/regionalna posebnost) da bi se što bolje mogla ustanoviti okosnica u formiranju iznimno snažnoga i trajnoga nogometnog identiteta vezanog uz privrženost najdražoj momčadi. Pokušat će se dokazati da lokalna (regionalna) posebnost ima puno veći značaj u formiranju toga, već spomenutoga, nogometnog identiteta negoli to ima dominantna politička ideologija snažnih navijačkih skupina ili politička opredijeljenost navijača-pojedinaca.

Rad definira ključne pojmove koje je potrebno savladati radi potpunijeg i kvalitetnijeg razumijevanja teme, počevši od pojma političke ideologije kojeg se definira i pokušava smjestiti u društveno-političku realnost suvremenoga doba, uzimajući pritom u obzir uznapredovalu dinamiku odnosa i procesa vezanih uz taj tradicionalni pojam kao i teritorijalne posebnosti koje se uz njega vežu. Taj se pojam smješta u jasan prostorno-vremenski okvir te ga se pokušava povezati s političkom zbiljom Italije da

---

² U cijelom će radu biti govora isključivo o navijačkim skupinama nogometnih momčadi.

bi se kasnije moglo nesmetano upravljati njime u kontekstu onoga što je inicijalna bit ovog rada – politička ideologija navijačkih skupina u Italiji.

Politička ideologija – klasični pojam u suvremenom značenju

Riječ ideologija zbog svoje učestale upotrebe, redovito u posve krivome kontekstu, kod ljudi izaziva određenu dozu zgađenosti i mučnine. Radi se o pojmu kojim se građane „bombardira“ svim oblicima medija, a pritom im se nude potpuno kontradiktorna objašnjenja tog pojma, ako ga uopće netko odluči objasniti. Pojam ideologije prvi je osmislio Francuz Antoine Destutt de Tracy 1786. godine gledajući na nju kao na znanost o idejama, tj. svojevrsnu nadznanost koja je superiorna svim drugim znanostima (Ravlić, 2001: 148). Ideologija kakvu je zamislio De Tracy sadrži četiri bitna segmenta: „prvo, relativno cjelovitu teoriju koja objašnjava ljudski svijet i iskustvo; drugo, program društvene i političke organizacije; treće, upućenost na javno djelovanje radi pridobivanja potpore za taj program i njegovo ostvarenje, te, četvrto, ideju o posebnoj ulozi intelektualaca“ (Ravlić, 2001: 148).

Ideologija je ubrzo dobila posve drugačiju i puno negativniju konotaciju od onoga što je prvobitno zamislio De Tracy. Naime, već za Napoleona taj se termin i njegovo shvaćanje mijenja iz temelja te dobiva značenje koje se u dobroj mjeri zadržava i do današnjega dana. Riječ je o negativnom značenju pojma ideologije koje se veže uz opasnost nečijih ideja, stavova i vrijednosti te uz fizičku i metafizičku odvojenost od puke političke zbilje onih koji te ideje propagiraju (Ravlić, 2001: 148-149). Takvo, negativno, viđenje ideologije prihvatio je i dodatno razradio Karl Marx (zajedno s Friedrichom Engelsom) koji je na ideologiju gledao kao na iskrivljenu svijest³ što je potom postalo dominantno marksističko tumačenje pojma ideologije, iako je nekoliko renomiranih marksista i postmarksista (poput Gramscija i Althussera) na ideologiju gledalo iz daleko neutralnije pozicije od „izvornih“ marksista (Ravlić, 2001: 149-150).

Za potrebe ovoga rada koristi se neutralno značenje ideologije kao sustava vrijednosti i pojmova koji služi kao smjernica za političko djelovanje i za razumijevanje stvarnosti, s obzirom na to da korištenje negativnog pojma

---

³ Iznimno je važno napomenuti da Marx ili Engels nikad nisu upotrijebili frazu „lažna svijest“, već je to isključivo posljedica krivoga prijevoda iz njemačkoga jezika. Naime, originalni tekst spominje „*Falsches Bewusstsein*“ što se može prevesti kao kriva, iskrivljena ili prikrivena svijest, ali ne i lažna jer je za Marxa kad govori o ideologiji (što je za njega isključivo liberalizam) riječ o iskrivljenju stvarnih odnosa, a ne o stvaranju novih, lažnih odnosa. Pravna sloboda, kao takva, za Marxa nije laž, već prikrivanje stvarnih uvjeta i odnosa. Stoga, ideologija nije lažna svijest, nego nužna kriva (iskrivljena) svijest.

ideologije i promatranje ideologije kao lažne svijesti ne bi doprinijelo potrebnoj razini elaboracije problematike vezane uz navijačke skupine u Italiji. Dvije su političke ideologije obilježile talijansku povijest te, posredno ili neposredno, obilježavaju njezinu sadašnjost. Riječ je, naravno, o fašizmu i komunizmu.⁴ Radi se o posve oprečnim ideologijama koje se nalaze na krajnjim, rubnim pozicijama ideološko-političkog spektra te su za potrebe ovoga rada najrelevantnije, s obzirom na to da kod ljudi izazivaju određene emocije, bilo pozitivne bilo negativne.

Italija je danas politički duboko polarizirano društvo, kao i veliki broj europskih država, no njezina je pozicija još specifičnija s obzirom na to da ima ogromni problem s nekontroliranim priljevom migranata. Taj problem talijansku političku polarizaciju čini zaista posebnim i prilično izdvojenim slučajem te on maksimalno dijeli ljude i generira političku radikalizaciju. Naravno, nepošteno bi bilo političku polarizaciju društva svoditi samo na jedan, vrlo specifični, problem, ali činjenica je da bi ta politička polarizacija društva izgledala bitno drugačije kad on ne bi postojao ili bi bio manje izražen. Ipak, neovisno o teškoj i pomalo bezizlaznoj situaciji koja obilježava talijansku političku sadašnjost, taj segment političko-ideološke polarizacije društva iz puke znanstveno-istraživačke perspektive otvara sjajne mogućnosti (izazovne, ali sjajne) za pronalazak odgovora na ono što je inicijalno istraživačko pitanje ovoga rada.

Metodologija ovoga rada svodi se na sumiranje već postojećih istraživanja provedenih o ovoj temi te, analizirajući izvornu talijansku literaturu, nastoji na novi način interpretirati dostupne podatke dajući samoj temi i podacima posve novu i drugačiju dimenziju. Dosadašnji izvori i istraživanja temi pristupaju iz specifičnih kutova gledišta orijentirajući se, najčešće, samo na pojedine momčadi. Isto tako, glavni fokus dostupne literature o talijanskim navijačkim skupinama uglavnom je fizičko nasilje, dok je političko-ideološka orijentacija te aspekt lokalne (regionalne) privrženosti tek usputni segment. Upravo iz tog razloga ovaj rad nastoji iskoristiti i usporediti različite prethodno dostupne podatke da bi se na jednome mjestu objedinilo ono najvažnije o temi rada, ali i kako bi se čitatelju prikazao tijek odgovaranja na istraživačko pitanje te na jednostavan i pristupačan način potvrdila (ili opovrgnula) inicijalna hipoteza ovoga rada.

---

⁴ I dok je potpuno jasno zašto je fašizam, koji je talijanski izvorni i „izvozni proizvod“, obilježio talijansku povijest (manje je jasno zašto, u određenoj mjeri, obilježava i njezinu sadašnjost), kad je komunizam u pitanju, situacija može djelovati prilično zbunjujuće s obzirom da komunisti nakon II. svjetskog rata nikad nisu bili na vlasti u Italiji. Ipak, ideje komunizma i, što je još važnije, antifašizma živjele su snažno među talijanskim građanima (barem jednog njihovog dijela) jer su predstavljale jasnu i nedvojbenu opreku onome što je predstavljao fašizam te je u regijama Toscana, Umbria i Emilia-Romagna (pogotovo) od 1945. godine na vlasti uvijek bila Komunistička partija (ili njezine stranke slijednice).

Povijesni kontekst nastanka talijanskih skupina „ultras“

Da bismo se mogli u potpunosti posvetiti političko-ideološkom orijentacijom talijanskih navijačkih skupina, potrebno je dati jedan kratki povijesni presjek i kontekst nastanka i razvoja organiziranog navijanja u Italiji. Naime, na Apeninskome poluotoku prvi je put zabilježen jedan slučaj organiziranoga navijanja u svijetu, a riječ je o udruženju simpatizera nogometnoga kluba S.S. Lazio⁵ iz Rima *Gli Aquilotti* (može se pronaći u drugoj literaturi i naziv *Paranza Aquilotti*) čije su osnivanje 1932. godine potaknuli čelnici tadašnjega fašističkog poretka (Spagnolo, 2017: 46). Ipak, *Gli Aquilotti* ne smatraju se grupom *ultras* pa čak niti pretečom tome jer su njihove karakteristike bitno drugačije od onoga što je obilježilo poslijeratnu Italiju.

Riječ *ultras* dolazi iz latinskoga jezika (*ultrā*) i označava nešto što je izvan norme, tj. ekstremno, često i revolucionarno. Upravo je taj revolucionarni aspekt pojma poprilično važan bio u doba Francuske revolucije 1789. godine kada se (francuskim) terminom *ultrarévolutionnaire* htjelo okarakterizirati one koji su na krajnje radikalnan način htjeli provoditi svoje ideje. Najčešće se izraz vezao uz Jakobince (Spagnolo, 2017: 35). U nogometnom se smislu pojam *ultras* ili *ultra*, kako se navodi u najpoznatijem talijanskom rječniku Treccani, odnosi na „fanatične navijače pojedinih nogometnih momčadi koji često pripadaju određenim organiziranim skupinama“ (Spagnolo, 2017: 35). Etimologija riječi *ultras* i njezina upotreba u raznim kontekstima daje nam dobru naznaku kakve su navijačke skupine u Italiji zapravo i koliko su daleko spremne otići u pružanju podrške svojoj najdražoj momčadi.

Prva poslijeratna navijačka skupina u Italiji osnovana je 1951. godine. Riječ je o udruženju navijača F.C. Torina oformljenom pod nazivom *Fedelissimi Granata*, no ni ta se navijačka skupina još uvijek ne smatra grupom *ultras*. Prva navijačka skupina koja je imala neupitne karakteristike *ultrasa* bila je A.C. Milanova *La Fossa dei Leoni del Milan*, osnovana 1968. godine (Spagnolo, 2017: 47-51).⁶ Uslijedilo je potom osnivanje F.C. Interovih *Boys*

---

⁵ Prvo spominjanje svakog talijanskog nogometnog kluba u tekstu će biti popraćeno punim nazivom tog kluba radi jasnog i nedvosmislenog prepoznavanja o kojem se klubu radi („S.S. Lazio“ u ovom slučaju), a svaki idući put koristit će se uvriježeni naziv kluba bez suvišnih prefiksa radi postizanja jednostavnosti i protočnosti tekstualne materije (samo „Lazio“ u slučaju ovog kluba).

⁶ U razdoblju od 1951. godine pa sve do 1968. godine kad započinje vrijeme talijanskih *Ultrasa* osnovane su brojne navijačke skupine i udruženja od kojih neke djeluju i dan danas te se smatraju važnim dijelom organiziranog navijanja određenog kluba (*Club Vieuxseux A.C.F. Fiorentina e.g.*), ali nisu imale obilježja *Ultrasa*, makar su ih kasnije poprimile uslijed snažne „ultrasizacije“ u nogometnoj Italiji 70-ih godina (Spagnolo, 2017: 47-48).

dell'Inter godinu kasnije, kao odgovor sjeverne tribine milanskog *San Sira* mrskim im gradskim rivalima. Prvi slučaj da se riječ *ultras* pronašla u samom nazivu neke organizirane navijačke skupine vežemo za kraj 1969. godine u Genovi gdje su navijači U.C. Sampdorije osnovali skupinu *Ultras Sant' Alberto* (koja je ubrzo promijenila ime u *Ultras Tito Cucchiaroni*, u čast argentinskom nogometašu koji je 60-ih godina nastupao za Sampdoriju). Posljednja grupa *ultras* osnovana 60-ih godina u Italiji Torinova je skupina *Commandos* (1971. godine mijenja ime u *Ultras Granata*) nastala iz prethodno spomenute grupe *Fedelissimi Granata* (Spagnolo, 2017: 51-54).

70-te godine važne su za svijet navijanja na Apeninima jer je tada osnovana jedna od najkontroverznijih, ali istovremeno najpoznatijih i najrespektabilnijih (barem u svijetu navijanja) talijanskih navijačkih skupina. Riječ je o skupini *Brigate Gialloblù* F.C. Hellas Verone osnovanoj 1971. godine koja je u navijačkom svijetu poznata kao jedna od najvjernijih, ali istovremeno i najnasilnijih navijačkih grupa koja često koristi fašistička znakovlja i rasističke uzvike, o čemu će biti govora i kasnije. U istom desetljeću osnivaju se i grupe *ultras* gotovo svih preostalih velikih talijanskih klubova (F.C. Juventus, S.S.C. Napolija, A.S. Rome, Lazija, Fiorentina, F.C. Bologne, B.C. Atalante i C.F.C. Geone) te se udaraju temelji „zlatnom dobu“ navijačkog djelovanja, a to su svakako 80-te i 90-te godine 20. stoljeća.

Politička ideologija u pozadini djelovanja poznatih talijanskih skupina „ultras“

Kao što je već prethodno natuknuto, talijanski *ultrasi* poznati su po svom izraženom političkom angažmanu i priklanjanju određenim političkim ideologijama i to najčešće onim ekstremnima na oba pola političko-ideološkog spektra. Točnije, prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Italije za sezonu 2013-14⁷ registrirane su 403 skupine⁸ od kojih 155 manifestiraju pripadnost ili sklonost određenoj političkoj ideologiji. 46 skupina talijanski MUP povezuje s ekstremno desnim ideologijama, 20 s ekstremno lijevim, 47 s umjereno desnim, a 32 s umjereno lijevim (Spagnolo, 2017: 206). Velika većina (više od 50 %) navijačkih skupina označava se apolitičnima, a taj broj kod svakog novog istraživanja raste iako je ta

---

⁷ Nažalost, nisu dostupni noviji podaci s obzirom da je talijanski MUP nakon sezone 2013-14 prestao javno objavljivati podatke o broju i političkoj orijentaciji navijačkih skupina, iako iz sigurnosnih razloga i potreba i dalje provode godišnji navijački cenzus.

⁸ To je brojka koja obuhvaća sve navijačke skupine u Italiji, neovisno o tome koliko brojne one bile ili u kojem rangu natjecanja igra momčad koju one podržavaju. Kad bi se iz te brojke izolirale navijačke skupine momčadi koje igraju u prva četiri ranga talijanskog nogometa (*Serie A, B, C1 i C2*) ta bi se brojka i više nego prepolovila (Nardi, 2018: 130).

apolitičnost bitno drugačija negoli je slučaj na stadionima u Velikoj Britaniji jer su formalno apolitične talijanske skupine daleko sklonije „politizaciji“ od britanskih (Ferreri, 2008: 124-125). Ne treba, naravno, zamjenjivati apolitičnost grupa *ultras* i apolitičnost pripadnika tih istih grupa. Čovjek je političko biće, tj. kako bi rekao Aristotel *zoon politikon* i ne može se odvojiti od političkoga tako da se niti ta apolitičnost grupa *ultras* ne treba promatrati kroz prizmu pojedinaca već kroz sferu javnoga, komunitarnog djelovanja grupa i isticanja, tj. neisticanja političkih stavova, bilo na nogometnim utakmicama bilo u navijačkim akcijama i okupljanjima van samih utakmica.

Postoje primjeri određenih navijačkih povezivanja temeljem političko-ideološke orijentacije pa su tako navijači A.S. Livorna, koji su ekstremno lijeve⁹ političke orijentacije i stavova,¹⁰ s ciljem ujedinjavanja navijačkih skupina lijevog političkog predznaka osnovali tzv. *Fronte di Resistenza Ultras*. Riječ je o projektu koji spaja navijačke skupine klubova A.C. Ancona i Ternana Calcio s već spomenutim navijačima Livorna u cilju promicanja antifašističkih vrijednosti i snažne borbe protiv rasizma u talijanskom nogometu (Nardi, 2018: 130-131). Na desnoj strani političkog spektra ne postoji sličan projekt, pogotovo ne na nivou cijele Italije, ponajviše zbog ogromnih animoziteta koji vladaju između raznih grupa *ultras* sa snažnim desnim i ekstremno desnim političkim stavovima i vrijednostima za koje se zalažu i koje promiču. Ipak, i na desnici se mogu pronaći određena povezivanja bazirana na političkoj orijentaciji, ali isključivo na regionalnoj razini pa se tako u Trivenetu¹¹ povezuju *ultrasi* Calcio Padova, L.R. Virtusa iz Vicenze, U.S. Triestine, A.C.D. Trevisa te već ranije spomenute *Brigate Gialloblu* Hellas Verone. Osim njihovih izraženih desnih političko-ideoloških vrijednosti, povezuje ih i aspekt regionalizma koji u njihovom slučaju poprima oblike padanizma¹² (Ferreri, 2008: 121).

Za potrebe ovoga rada najznačajnije je ipak prikazati kako „dišu“ grupe *ultras* u najvećim talijanskim gradovima, posebice u njezinome glavnom gradu Rimu te industrijskim središtima sjevera, Milanu i Torinu, ponajviše zbog toga što u ta tri grada imamo velike gradske derbije i navijačke

---

⁹ Podjela lijevo-desno u samom radu odnosi se na vrijednosnu dimenziju jer za eventualnu podjelu na ekonomsku ljevicu i desnicu nemamo dostupnih podataka i provedenih istraživanja među talijanskim navijačkim pukom.

¹⁰ Poznati su po tome što svake godine obilježavaju Staljinov rođendan te na svakoj utakmici pjevaju komunističke pjesme *Bella Ciao* i *Bandiera Rossa*, a sa Silviom Berlusconiem su neprestano ulazili u sukobe dok je bio na poziciji premijera (Thefootballfaculty, 2017).

¹¹ Triveneto je zajednički naziv za 3 sjeveroistočne talijanske regije: Veneto, Friuli Venezia Giulia te Trentino-Alto Adige/Südtirol.

¹² Padanizam je oblik regionalizma, koji poprima i oblike separatizma, s izraženom idejom supremacije sjevera Italije u odnosu na njezin jug te zalaganje za osnivanjem neovisne Padanije (Raos, 2012: 28).

skupine koje su tradicionalno bile ideološki suprotstavljene. Danas je situacija nešto drugačija i neke navijačke skupine tih velikih rivala puno su ideološki bliže negoli bi to bilo za očekivati i negoli je to bio slučaj kroz povijest, o čemu će više biti govora u nastavku rada. Predstaviti ćemo također kakva je situacija u ostalim velikim talijanskim gradovima poput Genove (koja također ima veliki gradski derbi), Firenze, Bologne i Bergama¹³ kako bi političko-ideološka slika navijanja u Italiji poprimila jasnije konture.

Roma i Lazio

Bez obzira na to što Italija obiluje brojnim derbijima značajnima na svjetskom nogometnom nivou, a ne samo na Apeninskom poluotoku, onaj koji među Talijanima (ne i ostatku svijeta gdje su popularniji neki drugi klubovi i derbiji) izaziva najveći interes i izvlači najveću dozu strasti iz brojnih razloga (povijesni, sigurnosni i, naravno, nogometni) jest derbi Roma-Lazio, poznatiji pod nazivom *Derby della Capitale* (derbi glavnoga grada). To je dvoboj koji se do nedavno¹⁴ nije smio igrati po mraku, već se uvijek održavao s početkom od 15:00 sati (eventualno ljeti kad su duži dani od 18:00 sati) zbog izrazito velikog sigurnosnog rizika i iznimno nasilne¹⁵ povijesti navijačkih sukoba ove dvije ekipe koji su nerijetko završavali i sa smrtnim slučajevima. Lokalna policija, stoga, nije htjela dati suglasnost FIGC-u¹⁶ i čelništvu *Serie A* za održavanjem utakmice u tzv. derbi terminu (20:45) jer nisu mogli garantirati sigurnost, kako navijačima, tako niti igračima ili slučajnim prolaznicima i turistima s obzirom na to da je Rim svjetsko turističko središte *par excellence* (Espn, 2015).

Lazio je najstariji rimski nogometni klub, osnovan 1900. godine te klub s najdužom tradicijom organiziranog navijanja, o čemu je već bilo riječi. Radi se, isto tako, o klubu čija je političko-ideološka orijentacija vrlo vjerojatno

---

¹³ Napoli, iako je treći talijanski grad po veličini, namjerno je izostavljen iz ovog dijela rada s obzirom na to da će o njemu biti posvećeno zasebno poglavlje jer se radi o vrlo specifičnom gradu s još specifičnijim, za talijanske prilike, nogometnim klubom.

¹⁴ U sezoni 2018/19 nakon dugo se vremena derbi Roma-Lazio ponovno igrao u večernjem terminu (20:45) jer je talijanska policija prvi put unazad dvadesetak godina zaključila da je rizik od potencijalnih nereda manji negoli prije te da imaju na raspolaganju dovoljno snaga reda kako bi eventualne nemire iskorijenili u startu.

¹⁵ U ovom tekstu neće biti govora o navijačkom nasilju jer se radi o iznimno iscrpnoj i posve zasebnoj temi, pogotovo kad je Italija u pitanju, s obzirom na to da ona prednjači po broju poginulih u navijačkim sukobima u Europi prema svim relevantnim statističkim pokazateljima. Koga zanima nešto više o temi navijačkog nasilja u Italiji neka pogleda knjige *Ultras: i ribelli del calcio. Quarant'anni di antagonismo e passione* te *I ribelli degli stadi: una storia del movimento ultras italiano* (Ferreri, 2008; Spagnolo, 2017).

¹⁶ *Federazione Italiana Giuoco Calcio* (Talijanski nogometni savez).

najjasnija i najizraženija od svih talijanskih klubova. Najvatreniji Lazijevi *ultrasi*, skupina *Irriducibili*,¹⁷ osnovani su tek 1987. godine, i to više prema modelu britanskih *hooligansa* negoli talijanskih *ultrasa*. Oni su, osim po svojem nasilju, poznati po nedvosmislenom veličanju fašizma, fašističkog poretka te istaknutih fašističkih lidera (Spagnolo, 2017: 99, 200, 205). Poznate su scene kad je Paolo Di Canio, nekadašnji igrač Lazija i ljubimac *Irriducibila*, pozdravljao sjevernu tribinu rimskog *Olimpica*¹⁸ „starim rimskim pozdravom“ *Romanamente*, koji uključuje uzdignutu desnicu, a sjeverna tribina mu je zdušno uzvraćala na isti način (Nardi, 2018: 112). *Irriducibili* također vole koristiti transparente na kojima ističu sva slova S na način na koji se to radilo u vrijeme nacizma. Za njih je sjajna stvar što Lazio ima predznak S.S.¹⁹ te im to daje bezbrojne mogućnosti za korištenjem nacističkih (tzv. munjevutih) S (Spagnolo, 2017: 152-153, 204-205).

Također, postoji snažna povezanost između *Irriducibila* i „srpskog podzemlja“, tj. mafije. Tome u prilog idu nebrojeni slučajevi transparentata kojim su *Irriducibili*, ali i ostale Lazijeve skupine *ultras*, podržale postupke srpskih paravojnih postrojbi u Bosni i Hercegovini te Hrvatskoj. Najjaču podršku dobivao je Arkan Ražnatović, vođa paravojne postrojbe „Srpska dobrovoljačka garda“ koja je poznatija pod nazivom „Arkanovi tigrovi“. Njemu u čast su se sa sjeverne tribine *Olimpica* mogle čuti brojne pjesme podrške te su izvješeni mnogi transparenti koji su ga veličali. Jedan od njih je glasio „Slava tigru Arkanu“²⁰ (Ferreri, 2008: 120). Lazijevi se *ultrasi* povezuju i s marginalnom, ekstremno desnom i neofašističkom strankom *Forza Nuova* koja često sjevernu tribinu *Olimpica* koristi za svoju jeftinu političku propagandu i slanje antisemitskih i rasističkih poruka (Ferreri, 2008: 120).

Antisemitizam i rasizam su, nažalost, postali svakodnevnica u današnjem talijanskom nogometu, a u isticanju i širenju tih ideja Lazijeva sjeverna tribina svakako prednjači. Jedan od eklatantnijih primjera tog Lazijevog antisemitizma i rasizma dogodio se 1992. godine kad je za rimski klub potpisao Aron Winter, tamnoputi nizozemski nogometaš iz židovske obitelji. Njega su Lazijevi *ultrasi* dočekali s „prigodnim“ transparentom na kojemu je na njemačkom pisalo „*Winter raus*“²¹, a posljednji S opet je bio

---

¹⁷ Direktna prijevod naziva te skupine bi bio „Nesvodljivi“. Danas pojam *irriducibile* poprima i neke negativne konotacije, između ostaloga i zbog ove navijačke skupine te se koristi u karakterizaciji terorista ili pripadnika mafije (Treccani, 2020a).

¹⁸ Na sjevernoj tribini *Olimpica* sjede najvatreniji Lazijevi *ultrasi*, a na južnoj Romini.

¹⁹ *Società Sportiva* (sportsko udruženje).

²⁰ „*Onore alla tigre Arkan*“ je bio originalni natpis na talijanskom.

²¹ Prijevod s njemačkog bi bio „Winter, odlazi“. U tekstu je zadržan izvorni tekst na njemačkom jer je potrebno prikazati koja su slova bila istaknuta. U svim sličnim situacijama (i kad bude rima) bit će zadržan izvorni tekst.

onaj nacistički (Spagnolo, 2017: 152-153). Brojni tamnoputi igrači, bilo Lazija bilo suparničkih momčadi, stalno su na udaru Lazijevih navijača i njihovih rasističkih povika, a posljednji u nizu onih kojega su uzeli na zub i rasistički vrijeđali bio je igrač Brescie i legenda talijanskog nogometa, Mario Balotelli, kojemu se slična stvar dogodila i na gostovanju kod Hellasa u Veroni (Huffingtonpost, 2020). Antisemitski ispadi sjeverne tribine *Olimpica* isto su tako redovita pojava. 1999. godine na jednom su derbiju protiv Rome *Irriducibili* izvjesili transparent na kojem je pisalo: „Auschwitz je vaša domovina, a pećnice vaše kuće“²² (Ricerca.repubblica, 2006). Također, pamtimo situaciju kad su *Irriducibili* dijelili *fotošopirane* slike Anne Frank obučene u Romin dres što je bilo popraćeno groznim skandiranjem o tome da Romu čeka isti kraj kao i Anni Frank (Nardi, 2018: 110). Riječ je o ružnoj strani nogometa koja je, nažalost, sve prisutnija na tribinama nogometnih stadiona, a pogotovo kad igra Lazio. Čini se da sve veća politička polarizacija talijanskog društva u posljednje vrijeme „pogoduje“ političko-ideološkoj radikalizaciji brojnih skupina *ultras*.

Romin navijački korpus bitno je drugačiji od navijačkog korpusa morskog im gradskog rivala. Roma ima možda i najviše različitih skupina *ultras* od svih talijanskih prvoligaških ekipa, ali ono što je još zanimljivije te se skupine bitno razlikuju po političkim ideologijama koje svojim djelovanjem promoviraju i s kojima se identificiraju. Neupitno je da je povijest Rominih *ultrasa* vezana uz lijeve (socijalističke, pa čak i komunističke) političke ideje te su 50-te, 60-te i 70-te godine obilježene odašiljanjem takvih poruka s južne tribine *Olimpica* (Ferreri, 2008: 121). Većina Rominih grupa *ultras* kao što su *Fedayn*, *Boys*, *Pantere Giallorosse* i *Fossa dei Lupi* nastale su pod okriljem takvih lijevih ideja (osim možda *Boysa* koji su isticali svoju apolitičnost u startu), ali krajem 70-ih godina dolazi do određenih promjena kad se velike razlike među Rominim grupama *ultras* nastoje umanjiti osnivanjem ujedinjene grupe pod nazivom CUCS.²³ Toj se ujedinjenoj grupi, čije su pokretanje potaknuli najbrojniji *Boysi*, nije priključila grupa *Fedayn* zbog izvjesnih animoziteta između čelnika te dvije Romine navijačke frakcije. *Boysi* su zatim CUCS odlučili odvući prema desnim i ekstremno desnim političkim idejama, a *Fedayn* je ostao „brana“ te inicijalno lijeve Rome (Spagnolo, 2017: 97-98).

CUCS se formalno raspao 2000. godine, iako je on od samog starta funkcionirao kao produžena ruka *Boysa* što je i dovelo do istupanja određenih manjih grupa *ultras* iz tog projekta ujedinjenja. CUCS je zamijenjen jednim drugim projektom, potaknutim od strane Rominih čelnika. Riječ je o grupi *AS Roma Ultras* koja je naglašavala svoju apolitičnost kao temeljnu vrijednost, uz ljubav prema Romi, naravno (Spagnolo, 2017:

---

²² „Auschwitz la vostra patria, i forni le vostre case“ je bio originalni natpis na talijanskom.

²³ Kratica od *Commando Ultrà Curva Sud* (Ultra komandosi južne tribine).

97-98). Bez obzira na apolitičnost *AS Rome Ultras*, pojedine frakcije Rominih *ultrasa* nastavile su promicati određene političke ideologije i isticati različite političke stavove. *Boysi* su tako 2006. godine na utakmici protiv Livorna istaknuli transparent s porukom na njemačkom „*Got mit uns*“²⁴ (riječ *Gott* pogrešno su napisali i stavili samo jedno t umjesto dva), a slovo S u poruci bilo je ono nacističko, često korišteno od Lazijevih *Irriducibila* (Spagnolo, 2017: 204-205). *Fedayn* je pak nerijetko isticao antiratne poruke poput one iz 2003. godine: „*Bush, kupi si Rizik*“²⁵ (Spagnolo, 2017: 187).

Ta je političko-ideološka podijeljenost među Rominih *ultrasima* nešto što, iako nije specifično samo za Romu, taj klub posebno obilježava. Inače, Romini navijači (ne samo pripadnici grupa *ultras*) većinski su lijeve političke orijentacije te oko 60 % Rominih navijača glasa za političke stranke ljevice i lijevog centra (20 % ih bira stranke desnog centra ili desnice, 10 % stranke centra, a 10 % su izborni apstinenti). Tome svjedoči istraživanje agencije Demos&Pi iz 2010. godine²⁶ koje je, nažalost, obuhvatilo samo, u tom trenutku, četiri najveća talijanska kluba, Juventus, Inter, Milan i Romu tako da za ostale klubove nemamo slične podatke (Demos&Pi, 2010: 14). Taj podatak vezan za Romine navijače posebno je zanimljiv ako uzmemo u obzir da Romine grupe *ultras* (izuzev grupe *Fedayn*) u zadnje vrijeme uglavnom snažno koketiraju s desnim političkim ideologijama i nerijetko ističu fašističke, rasističke i antisemitske stavove.

Milan i Inter

Svijetu najpoznatiji i uvijek najočekivaniji talijanski nogometni derbi onaj je između Milana i Intera, najviše zbog toga što i jedni i drugi imaju veliku „vojsku navijača“ diljem svijeta. Milanski derbi, poznatiji pod nazivom *Derby della Madonnina* (Derbi Bogorodice),²⁷ po mnogim je svojim

---

²⁴ Prijevod s njemačkog bi bio „Bog s nama“.

²⁵ „*Bush, comprate il Risiko*“ je bio originalni natpis na talijanskom. Radi se o aluziji na američku invaziju na Irak te je *Fedayn* na taj način tadašnjem predsjedniku SAD-a, George W. Bushu poručio da mu je bolje da kupi stratešku igru Rizik negoli da ugrožava živote nedužnih ljudi u bespotrebnoj ratu.

²⁶ Neke od stranaka iz istraživanja više ne postoje, a neke druge koje su u međuvremenu osnovane danas su izrazito relevantne na talijanskoj političkoj sceni, ali opći je dojam da se tendencija Rominih navijača pretežitog biranja lijevih opcija nije previše promijenila, iako o tome ne postoje recentnija istraživanja. Ipak, temeljem podataka s lokalnih i parlamentarnih izbora koji su u Italiji održani od 2010. godine do danas, a uzevši u obzir da Romini navijači dolaze pretežito iz samog grada Rima te većih gradova pokrajine Lazio, ali i pokrajine Umbria, daje se zaključiti kako se stranačka i politička identifikacija Rominih navijača nije bitno izmijenila.

²⁷ Jedan od glavnih milanskih simbola je *Duomo* (katedrala), a na njezinu tornju se nalazi Bogorodičina statua od zlata po kojoj je Milanski derbi dobio ime.

karakteristikama sličan rimskom gradskom derbiju, a navijački korpus Intera i Milana dosta nalikuje navijačkom korpusu Lazija, odnosno Rome, uz nekoliko ipak, prilično bitnih razlika. Povijest navijačkih sukoba *ultras* jedne i druge momčadi manje je nasilna negoli je situacija u „vječnom gradu“, a osobito u zadnje vrijeme. Reći će neki da to proizlazi iz činjenice da su se navijačke skupine milanskih klubova ideološki u potpunosti približile i da je ona tradicionalna podjela na lijevi i desni Milano danas gotovo pa nepostojeća.

Interovi su navijači pretežito desno orijentirani. Iz istraživanja agencije Demos&Pi iz 2010. godine saznajemo da skoro 50 % navijačkog puka podržava desne političke opcije (a oko 30 % su izborni apstinenti što je najviše od svih stranaka iz istraživanja). Situacija je danas vrlo vjerojatno još i izraženija u korist desnih opcija ako uzmemo u obzir ogroman rast popularnosti stranke *Lega* (nekadašnja *Lega Nord*), a i nekih drugih desnih opcija poput stranke *Fratelli d'Italia* koja nije bila obuhvaćena istraživanjem 2010. godine (Demos&Pi, 2010: 14). Ako bismo promatrali samo Interove *ultras*, situacija je još izraženija u korist orijentiranosti desnim i ekstremno desnim političkim idejama. Dovoljno je reći da su Interovi *Boysi* i *Irriducibili*²⁸ pobratimljeni s Lazijevim *Irriducibilima* te često organiziraju zajedničke navijačke marševe s jasnim fašističkim *backgroundom*. Jednom prilikom su Lazijevi *Irriducibili* gostujući kod Intera na *San Siru* rastegnuli veliki transparent na kojem je pisalo: „*Un saluto romano alla vera Milano*“,²⁹ na što su Interovi *Boysi* i *Irriducibili* odgovorili „demonstracijom“ tog „starog rimskog pozdrava“ (Spagnolo, 2017: 200). Inače, Inter je najomraženiji talijanski klub jer je čak 16 % talijanskih navijača izjavilo da mrzi Inter (Demos&Pi, 2010: 12). Situacija se u posljednjih 10 godina gotovo sigurno promijenila i taj je „primat“ najomraženije momčadi vrlo vjerojatno vratio Juventus kojeg je prema istraživanju iz 2005. mrzilo 25 % navijača (istraživanje je provedeno neposredno prije afere *Calciopoli*),³⁰ a Inter samo 6 % (Demos&Pi, 2010: 12).³¹ Ipak, zasigurno Interovom statusu i njegovoj

---

²⁸ Zanimljivo da dvije najznačajnije Interove grupe *ultras* nose iste nazive kao najbrojnije grupe *ultras* kako Rome, tako i Lazija, s naznakom da su Interovi *Boysi* i *Irriducibili* stariji od svojih rimskih pandana.

²⁹ Prijevod s talijanskog bi bio „Rimski pozdrav pravom Milanu“. Riječ je o aluziji na već spomenuti *Romanamente* koji uključuje uzdignutu desnicu.

³⁰ Afera *Calciopoli* (sezona 2005/06) najveći je talijanski nogometni skandal namještanja utakmica u kojem je sudjelovalo nekoliko renomiranih talijanskih momčadi (Juventus, Milan, Lazio, Fiorentina) te Talijanski nogometni savez i čelnici sudačke organizacije. Kao posljedica afere Juventus je izbačen u *Serie B* kao niži rang natjecanja, a ostale su momčadi kažnjene novčano te su im za kaznu u idućoj sezoni oduzeti bodovi (Lettera43, 2013).

³¹ Juventus posljednjih godina dominira talijanskim prvenstvom, nerijetko uz sudačku pomoć (hotimičnu ili nehotičnu, pitanje je za neku drugu raspravu), što izaziva ogroman bijes među navijačima ostalih talijanskih momčadi. Naime, 2010. godine kad je istraživanje provedeno Juventus je sezonu završio na mizernom 7. mjestu pa su ostale navijačke skupine imale nešto manje razloga za mržnju i nezadovoljstvo prema njima, a i tada je 14

percepciji kao kluba u Italiji ne pomažu njegovi *ultrasi* i njihovi, ponekad vrlo glupi, postupci.

Milan je nešto zanimljiviji kad su njegovi navijači u pitanju jer je kod njih došlo do rijetko viđene transformacije. Milan je oduvijek slovio kao radnički klub, a njegovi navijači od samih su početaka manifestirali ljevičarske i antifašističke ideje (Ferrerri, 2008: 121). *Fossa dei Leoni* kao prva Milanova grupa *ultras* i dugo vremena najbrojnija i najutjecajnija, imala je naglašenu i vrlo izraženu lijevu političku orijentaciju te su na utakmicama uvijek dolazili s transparentima koji su imali sliku Che Guevare (Lalić, 2018: 84). Važan se događaj za Milan zbio 1986. godine kad ga je preuzeo televizijski magnat i tajkun, Silvio Berlusconi. Riječ je bila, o tada još, politički neeksponiranoj osobi, ali s izraženim desnim političkim stajalištima, potpuno suprotnima od onih većeg dijela Milanovog navijačkog korpusa (Lalić, 2018: 84). Takva je situacija nužno morala dovesti do određenih sukoba između *ultrasa* i čelnika Milana, a situacija se pogoršala kad je Berlusconi sredinom 90-ih ušao u politiku osnovavši stranku-pokret *Forza Italia* koja je nastala na temeljima demokršćanske tradicije poslije raspada stranaka *Democrazia Cristiana* i *Partito Popolare Italiano*. Ipak, dogodilo se nešto neočekivano i Berlusconi je uspio transformirati Milanov navijački puk te je gotovo pa potpuno „utišao“ ljevičare sa južne tribine *San Siro*³² (Ferrerri, 2008: 121; Spagnolo, 2017: 181; Triani, 1994a: 59-60).

Milanovi navijači danas su uglavnom desne političke orijentacije, kako *ultrasi*, tako i obični navijači koji ne pripadaju radikalnim *ultrasima* (Demos&Pi, 2010: 14). Jedan od glavnih razloga što je tome tako jest činjenica da je ljevičarska *Fossa dei Leoni* ugašena 2005. godine, a tradicionalno lijeva skupina *Brigate Rossonere* napravila je ideološko-politički *salto mortale* te danas stoji uglavnom na pozicijama tipičnima za desne političke ideologije (Ferrerri, 2008: 121; Triani, 1994a: 59-60). Najzaslužniji za to je svakako Silvio Berlusconi koji je uspio potpuno poistovjetiti Milanove uspjehe, kako u Italiji, tako i na internacionalnoj razini, s politikom koju je propagirao i za koju se zalagao. Najbolji primjer toga koliko su Milanovi *ultrasi* poistovjećivali situaciju u Milanu s Berlusconijevom politikom je situacija iz 2009. godine kad je Milan prodao legendarnog Brazilca Kakú u Real iz Madrida. Milanovi su navijači najavili prethodno svojim skandiranjem da će svatko tko proda Kakú za to „platiti glavom“. To se u jednu ruku i obistinilo na EU izborima iste godine jer, iako je Berlusconijeva *Forza Italia* pojedinačno uzela najviše mandata, u samom gradu Milanu izlaznost je bila dosta manja negoli u ostatku zemlje, a u okruzima Bergamo i Sondrio (gdje tradicionalno ima puno navijača Milana)

% talijanskih navijača izjavilo da ga mrzi. Inter je tada bio izrazito dominantan (era Mourinha i Ibrahimovića) pa je, stoga, i porast mržnje prema njemu razumljiv.

³² Milanovi *ultrasi* smješteni su na južnoj tribini milanskog stadiona *San Siro*, a Interovi na sjevernoj.

je mandate uzela (tadašnja) *Lega Nord*. Sam Berlusconi je iznio procjenu da je zbog prodaje Kaké njegova stranka ostala bez dva do četiri mandata (Nardi, 2018: 117).

Milanovi *ultrasi* (ali i Interovi) od 90-ih godina gaje dosta izražene konekcije s *Legom Nord* koja se danas naziva samo *Lega* (nekadašnji čelnik *Lege Nord* Umberto Bossi je veliki navijač Intera, a današnji čelnik *Lege* Matteo Salvini veliki navijač Milana). *Lega Nord* koristila je i južnu i sjevernu tribinu *San Sira* za slanje svojih političkih poruka vezanih uz secesionističke zahtjeve za neovisnom Padanijom što je naišlo na plodno tlo i kod Interovih (pogotovo) i kod Milanovih (nešto manje u početku, ali kasnije isto dosta izraženo) *ultrasa* (Ferreri, 2008: 121; Triani, 1994a: 59-60). Poistovjećivanje Milanovih uspjeha s Berlusconijevom politikom te identificiranje s regionalističkim i secesionističkim zahtjevima *Lege Nord* doveli su do toga da se Milan političko-ideološki transformirao. Ta je transformacija Milanovih *ultrasa*, zapravo, posljedica dva iznimno interesantna razloga koji, ustvari, nemaju pretjerane veze s nečijom političkom ideologijom.

Torino i Juventus

Torinski derbi, kojeg u Italiji nazivaju *Derby della Mole*,³³ jedan je od najmanje privlačnih talijanskih gradskih derbija široj javnosti zbog velike razlike u kvaliteti između Juventusa i Torina, kako danas, tako i u većem dijelu talijanske nogometne povijesti.³⁴ Ipak, za stanovnike Torina riječ je o posebnom susretu koji izaziva puno različitih emocija. Juventus je najpopularniji talijanski nogometni klub za kojeg navija oko 30% Talijana koji prate nogomet, ali ono što je zanimljivo u samom Torinu jest što je tek drugi klub po popularnosti s obzirom na to da „izvorni“ *Torinesi* oduvijek preferiraju Torino ispred Juventusa za kojeg navija ostatak regije Piemonte, ali i oni koji su u Torino doselili iz ostatka Italije (Demos&Pi, 2010: 3, 9). Moguće da je danas situacija u samom gradu Torinu nešto bliža i da se Juventus približio Torinu po broju navijača ako uzmemo u obzir da je Torino jedno od talijanskih središta u koje najviše ljudi emigrira (kako Talijana, tako i stranaca), a njima je Juventus bliži zbog opće prepoznatljivosti u svijetu nogometa. Također, nove generacije koje tek ulaze u svijet navijanja sklonije su odabrati Juventus ispred Torina (Demos&Pi, 2010: 3).

---

³³ *Mole Antonelliana* je najpoznatija torinska građevina, izvorno osmišljena kao sinagoga, a danas muzej.

³⁴ Juventus ima 35 titula prvaka Italije (titule osvojene u sezoni 2004/05 i 2005/05 su im oduzete zbog namještanja utakmica u jednoj od najvećih talijanskih korupcijskih afera – tzv. afera *Calciopoli*), a Torino „samo“ 7 od čega čak 5 osvojenih u periodu od 1942. do 1949. godine, a Torino iz tog desetljeća je poznat i pod nazivom *Grande Torino* (i Torinu je oduzet jedan naslov prvaka, onaj osvojen u sezoni 1926/27).

Prvi Juventusovi *ultrasi*, grupa *Panthers* (osnovana 1975. godine), nastaje kao skupina koje se identificirala s lijevim političkim ideologijama (Spagnolo, 2017: 76-77). Takvo se stanje među Juventusovim *ultrasima* mijenja već 80-ih godina kad se osnivaju *Viking della Juve* i *Drughi Bianconeri*, koji odvlače Juventusov navijački puk snažno udesno (Spagnolo, 2017: 77-78). S obzirom na to da Juventus ima mnogobrojne fanove diljem Italije (za razliku od Milana i, pogotovo, Intera koji svoju navijačku bazu imaju na sjeveru), nikad nisu bili uključeni u političko-separatističke projekte manipulacije tribinama od strane Lege Nord, ali to ne znači da Juventusovi *ultrasi* nisu isticali brojne političko-regionalne transparente i poruke. Naime, brojni su primjeri Juventusovog vrijeđanja Napolijevih navijača tako što se pjesmom zaziva ponovna erupcija Vezuva ili im se sarkastično svaki put na gostovanju u Torinu zaželi „dobrodošlica“ u Italiju (Nardi, 2018: 110; Triani, 1994a: 59-60; Triani, 1994b: 84). Što se tiče političke orijentacije svih onih koji za Juventus navijaju, ovdje isto bitno utječe njihova rasprostranjenost širom Italije pa tako Juventusovi navijači (ne samo *ultrasi*) podjednako biraju stranke ljevice, desnice i centra (Demos&Pi, 2010: 14).

Torinova je navijačka tradicija također prvobitno bila vezana uz političke ideje ljevice i kršćanskog socijalizma, a kasnije uz demokršćanstvo, ali su Torinovi *ultrasi* uvijek smatrani jednim od politički neutralnijih i umjerenijih (Spagnolo, 2017: 54). Još se i danas Torino suočava s neonacizmom tako da su njihove grupe *ultras Granata Korps* i *Viking* pod povećalom talijanskog MUP-a zbog izazivanja brojnih incidenata s fašističkim i rasističkim predznakom (Agi, 2017). Ostale grupe *ultras* pretežito su lijeve političke orijentacije (Web.archive, 2012). Veliki navijač Torina bio je dugogodišnji šef talijanskih Socijalista te premijer Italije u dva navrata, Bettino Craxi koji je nakon korupcijske afere *Mani pulite*³⁵ početkom 90-ih pobjegao u Tunis, a u odsustvu je i osuđen na 8 i pol godina zatvora (Adnkronos, 1999). Ipak, ako bismo uspoređivali koliko su veliki problemi Torina s antisemitizmom, rasizmom i fašizmom među njihovim *ultrasima* u odnosu na neke druge klubove (Lazio, Inter i Juventus pogotovo), dolazimo do zaključka da oni nisu toliko izraženi, već da se radi o povremenim epizodama i izgredima manjeg dijela Torinovog navijačkog korpusa, a ne cjelokupnog navijačkog kontingenta.

---

³⁵ Prijevod s talijanskog bi bio „Čiste ruke“. Ta afera, koja je poznata i pod nazivom *Tangentopoli* (*tangente* – mito), jedna je od najvećih korupcijskih afera u talijanskoj povijesti u kojoj su sudjelovali čelnici Demokršćana i Socijalista koji su tih 90-ih formirali zajedničku koalicijsku vladu. Istragu je vodio kasnije famozni Antonio Di Pietro te je razotkrio brojne osobe iz samog talijanskog političkog vrha, a između ostalih i Bettina Craxija koji se, doduše, izvukao bijegom u Tunis gdje je kasnije i preminuo (Ovovideo, 2020).

Ostale momčadi

Još jedan od talijanskih gradskih derbija onaj je iz ligurske prijestolnice Genove, tzv. *Derby della Lanterna*,³⁶ u kojem snage na stadionu *Luigi Ferraris (Marassi)*³⁷ odmjeravaju Sampdoria i Genoa. Iako je Sampdoria 90-ih godina bila iznimno jaka momčad te pamti titulu osvajača nekadašnjega Kupa pobjednika kupova 1990. godine kao i finale Lige prvaka 1992. godine kojeg su izgubili od Barcelone tek u produžetku (trener Sampdorije u oba je navrata bio legendarni Vujadin Boškov), cijelu talijansku nogometnu povijest ni Genova ni Sampdoria nisu se ubrajale u sam talijanski nogometni vrh. Upravo iz tog razloga riječ je o rivalstvu koje je izrazito naelektrizirano isključivo na razini grada Genove i regije Liguria te u ostatku Italije ne predstavlja neku pretjeranu nogometnu poslasticu. Sampdoria je među ligurskim i đenoveškim navijačima nešto popularnija od Genoe, ali za Genou navijaju oni iz samog gradskog središta Genove, s obzirom da je Sampdoria osnovana u jednom đenoveškom predgrađu naziva *Sampierdarena* te nikad nije uspjela do kraja svoj utjecaj transferirati na centar Genove (Demos&Pi, 2010: 11; Grozio, 1994: 18-19).

Što se tiče političke opredijeljenosti Sampdorijinih i Geoninih *ultrasa*, treba napomenuti da niti jedna od skupina ne ističe pretjerano svoju političku pripadnost te da se radi o možda i najdosljednijim *ultrasima* kad je deklarirana apolitičnost u pitanju, iako je Genoa povijesno bila bliska lijevim idejama (Spagnolo, 2017: 205). Rivalitet Sampdorije i Geone, stoga, ne proizlazi iz političkih razlika među navijačima, koje su zanemarive, već iz pripadnosti teritoriju. Genoini navijači, naime, Sampdoriju ne smatraju đenoveškim klubom (jer su osnovani u njezinu predgrađu), a Sampdorijini *ultrasi* su ponosni na činjenicu da su najpopularniji klub u Liguriji (čak ispred Juventusa), ali i samog grada Genove, uračuna li se i njezina šira okolica (Demos&Pi, 2010: 11; Grozio, 1994: 19). Odnos broja muškaraca i žena koji aktivno navijaju za Sampdoriju je prilično zanimljiv, budući da je omjer gotovo 50/50 (52 % muškarci, 48 % žene) što klub iz Genove čini najposebnijim u Italiji po tom pitanju (Basso, 2013: 44).

Fiorentina i Bologna imaju isto vrlo „vruće“ navijače s bogatom poviješću. Riječ je o *ultrasima* koji imaju izražen međusobni animozitet, a zbog vrlo uspješne povijesti oba kluba, derbi između te dvije ekipe jedan je od poznatijih talijanskih derbija izrazito značajnog naziva *Derby dell' Appennino*

---

³⁶ Prijevod s talijanskog bi bio „Derbi svjetionika“. *Lanterna di Genova* (đenoveški svjetionik) je jedna od najpoznatijih znamenitosti Genove i simbol tog talijanskog sjeverozapadnog lučkog grada.

³⁷ Stadion je ime dobio po istoimenom talijanskom političaru i senatoru iz 19. stoljeća u razdoblju Kraljevine Italije. Stadion je također poznat pod nazivom *Marassi*, što je kvart u Genovi gdje je lociran. Sjeverna tribina *Marrasija* pripada *ultrasima* Genoe, a južna onima Sampdorije.

(Apeninski derbi). *Ultras* Fiorentina i Bologne ne dijele političke razlike jer i jedni i drugi dolaze iz izrazito „lijevih“ talijanskih regija (Fiorentina iz Toskane, a Bologna iz Emilie-Romagne) te su njihovi navijači uglavnom lijeve političke orijentacije iako se Fiorentinine službene grupe *ultras* te neke Bolognine (većina su ipak otvoreno lijeve orijentacije) deklariraju kao apolitične (Fiorentinanews, 2018; Giangrande, 2013: 594-595). Za njih je puno važnija od političke ona teritorijalna pripadnost jer su Firenze i Bologna, gradovi udaljeni svega nešto više od sat vremena vožnje, u stalnoj „borbi“ za „prevlast“ u tom dijelu Italije pa je tako i stanovnicima tih gradova, a posredno i navijačima klubova iz ta dva grada, lokalno-regionalni aspekt teritorijalnosti od iznimnog značaja (Grozio, 1994: 17). I jednu i drugu momčad karakterizira ogroman animozitet njihovih i Juventusovih *ultrasa*, a pogotovo se to odnosi na Fiorentininu tribinu *Fiesole*³⁸ koja Juventine mrzi još od 1990. godine (nisu ih voljeli previše niti prije toga) i famoznog transfera Roberta Baggia³⁹ (Lanfranchi, 1994: 39-40).

Kad je u pitanju Atalanta iz Bergama, treba naglasiti da se radi o klubu s navijačima pretežito lijeve političke orijentacije te skupinama *ultras* koje možemo (barem neke od njih) okarakterizirati ekstremno lijevima. Che Guevara je redovita pojava na brojnim transparentima Atalantinih *ultrasa* te su poznati i po promicanju antirasizma u talijanskom nogometu (Spagnolo, 2017: 86, 205). Pobratimljeni su s *ultrasima* Ternane, za koje smo već rekli da su izražene lijeve političke orijentacije, a dugo vremena su bili u izrazito prijateljskim odnosima s Romanim *ultrasima*, no ta je „ljubav“ pukla krajem 80-ih godina (Spagnolo, 2017: 198-199). Zanimljivo je da se Atalanta, koja dolazi iz najsjevernijeg grada s aktivnim prvoligaškim klubom u Italiji,⁴⁰ uspješno oduprijela pokušajima *Lege Nord* da se infiltrira i na njihov stadion, iako je u tom okrugu Bossijeva (danas Salvinijeva) stranka bila (i je) dosta snažna.

---

³⁸ Sjeverna tribina stadiona *Artemio Franchi* u Firenzi (poznatija pod nazivom *Fiesole*) mjesto je s kojeg utakmice prate najvatreniji Fiorentinini *ultrasi*.

³⁹ Fiorentina je 1990. godine za tada rekordnih 19 mil \$ prodala svojeg najvećeg i najboljeg igrača te klupsku ikonu, Roberta Baggia, u Fiorentininim navijačima, omraženi Juventus. Fiorentinini su *ultrasi* tada napravili pravi kaos po Firenzi te je u uličnim sukobima ozlijeđeno nekoliko desetaka ljudi. Poznata je scena prve Baggiove utakmice za Juventus protiv Fiorentina u Firenzi u kojoj je odbio pucati penal, a po izlasku s travnjaka je uhvatio šal s Fiorentininim grbom koji je netko od navijača s centralne tribine bacio na teren te je taj grb poljubio. Na taj je način salvu zvižduka upućenih njemu ubrzo pretvorio u gromoglasni aplauz cijelog stadiona *Artemio Franchi* (Lanfranchi, 1994: 39-40).

⁴⁰ Udine i Bergamo se nalaze praktički na istoj geografskoj širini. Točnije, Udine se nalaze zanemarivih 0°62' sjevernije od Bergama, ali i znatno istočnije od Bergama što stvara percepciju Bergama kao sjevernijeg grada.

Regionalne posebnosti kao izvor razlika i navijačke netrepeljivosti

Isticanje političkih stavova izrazito je prisutno u talijanskom nogometu (možda i najprisutnije u cijeloj Europi), ali je vrlo upitno koliko je ono uistinu determinantno u formiranju navijačkog identiteta. Prethodno smo istaknuli brojne primjere klubova s politički podijeljenim grupama *ultras* te slučajeve u kojima politička ideologija i stranačka identifikacija većine navijačkog puka neke momčadi ne korespondiraju onima grupa *ultras* te iste ekipe, ali i primjere u kojima politička ideologija većine (ili manjine) uopće ne igra ulogu. Stječe se, stoga, dojam da je politička identifikacija, premda prisutna, manje bitna od aspekta teritorijalnosti, tj. lokalnog (regionalnog) aspekta koji je baziran na lokalnim (regionalnim) teritorijalnim posebnostima određenih talijanskih gradova (pa čak i gradskih četvrti) i regija. To je najizraženije u primjeru Napolija, kako grada tako i kluba, i termina *Campanilismo* koji je specifičan upravo za Napoli, ali se od tamo širi na ostatak Italije te je podjednako primjenjiv i na sjeveru i na jugu.

Napoli i „campanilismo“

Campanilismo bismo mogli prevesti kao lokalpatriotizam ili privrženost lokalnoj sredini, odnosno vlastitom gradu, ali je ipak bolje zadržati talijanski naziv koji nam daje jednu specifičnu dubinu kad je o Italiji riječ. Naime, riječ *campanilismo* dolazi od riječi *campanile*, što bi bio zvonik, te bi stoga doslovan prijevod riječi *campanilismo* bio ljubav prema (ili privrženost) zvoniku. Zvonik u ovom slučaju predstavlja lokalnu zajednicu kojoj netko pripada, s obzirom na to da u Italiji gotovo svako (pa i najmanje) mjesto ima lokalnu crkvu koja ima zvonik redovito izdvojen od same crkve, što je talijanski specifikum jer u drugim zemljama (Hrvatskoj *e.g.*) zvonik (pogotovo u manjim sredinama) najčešće čini jedinstvenu cjelinu s crkvom⁴¹ (Treccani, 2020b).

Napoli posebno vežemo uz taj pojam jer se radi o specifičnoj sredini, „zaboravljenoj“ od ostatka Italije (pogotovo sjevera),⁴² „zarobljenoj“ od lokalne mafijaške organizacije *Camorre*, ali s izrazito temperamentnim i otvorenim ljudima koji su potpuno privrženi svojemu gradu. Upravo je to

---

⁴¹ Kad govorimo o Hrvatskoj, takva situacija ne vrijedi za Istru i Kvarner te neke dalmatinske otoke, upravo zbog snažnog povijesnog utjecaja Italije (prvotno Mlečana, a kasnije i Kraljevine Italije, posebice za vrijeme fašističkog režima).

⁴² Tko želi saznati nešto više o ovoj temi neka pročita knjige *Terroni, Il Sud puzza, Attenti al Sud, Terroni 'Ndernescional, Carnefici, Giù al Sud, Mai più Terroni* te *L'Italia è finita* koje je napisao talijanski novinar i autor Pino Aprile u kojima je opisano na koji je način jug Italije oštećen nauštrb sjevera.

jedan od razloga zašto Napoli (jedini od najvećih talijanskih gradova) nema gradski derbi s obzirom na to da nikome nije padalo napamet osnovati drugi nogometni klub kad je već postojala tako snažna identifikacija s onim izvornim. „Nema ljepše stvari negoli podržavati boje vlastitog kraja“,⁴³ jedan je od transparenata Napolijevih *ultrasa* (Spagnolo, 2017: 107). Napolijevi su *ultrasi* potpuno apolitični te uopće ne mare za bilo kakve oblike političko-ideološke identifikacije, već su orijentirani isključivo na vlastiti *campanilismo*, što ih čini vrlo vjerojatno još fanatičnijima od ostalih talijanskih *ultrasa*.

Napolijevi su navijači i igrači oni koje se najčešće napada kroz aspekt teritorijalnosti. Već smo pisali o Juventusovim *ultrasima* i njihovom ružnom i krajnje neprimjerenom skandiranju Napolitancima, ali nije Juventus jedini klub koji to radi, dapače. Milanovi navijači možda i prednjače po tom pitanju. Jedan transparent Milanovih *ultrasa*, prilikom Napolijevog gostovanja na *San Siru*, poslao je Napolitancima sljedeću poruku: „*Dai Quartieri Spagnoli ai Campi Flegrei, Vesuvio regalaci un'altra Pompei*“⁴⁴ (Triani, 1994b: 84). Milanova je južna tribina nerijetko zatvarana upravo zbog iskazivanja teritorijalne mržnje prema Napoliju i Napolitancima. 2013. godine je zatvorena za utakmicu protiv Sampdorije jer su na prethodnoj utakmici s Napolijem *ultrasi* Milana izvikivali: „*Senti che puzza, scappano anche i cani, stano arrivando i napoletani. Colerosi, terremotati, nella vita non si sono mai lavati*“⁴⁵ (Spagnolo, 2017: 229). Slične ispade kao Milan i Juventus imali su i Inter, Hellas, Roma te Lazio (Spagnolo, 2017: 229-230; Triani, 1994b: 84).

Lokalna (regionalna) privrženost kao temelj navijačkog okupljanja?

Dosad je vrlo vjerojatno, temeljem svega što je navedeno, jasno koliko je bitna privrženost teritoriju u talijanskom navijanju. Jedini talijanski klubovi koji se mogu pohvaliti da su podjednako popularni duž Apenina su Juventus (ponajviše) te Inter, Milan i Roma (u dosta manjem opsegu od Juventusa). Iako je i kod njih lokalni (regionalni) aspekt neizmjereno bitan faktor identifikacije (ponovno nešto manji kod Juventusa u odnosu na ostale tri velike momčadi) (Demos&Pi, 2010: 11; Spagnolo, 2017: 107).

---

⁴³ „*Non c'è cosa più bella che sostenere i colori della propria terra*“ bio je originalni natpis na talijanskom. Važno je napomenuti da riječ *terra* u ovom kontekstu nije prevedena kao zemlja jer bi se izgubio smisao poruke i sintagme *propria terra*, koja se ovdje zasigurno odnosi na lokalni kraj, a ne na cjelokupnu državu.

⁴⁴ Prijevod s talijanskog bi bio „Od Španjolske četvrti do Flegrejskih polja, Vezuve, pokloni nam novi Pompei“. Španjolska četvrt je središnji i trgovački dio u centru Napolija, a Flegrejska polja su, uz Vezuv, drugi vulkan u Napolijevoj okolici. Pompei je pak staro rimsko središte u okolici Napolija koje je potpuno istrijebljeno nakon erupcije Vezuva 79. godine.

⁴⁵ Prijevod s talijanskog bi bio „Osjeti kako smrdi, bježe čak i psi, dolaze Napolitanci. Oboljeli od kolere, potresom pogođeni, u životu se nisu nikad oprali“.

Naime, ako se nađete u Rimu, možete saznati točno koji kvartovi su Romini, a koji Lazijevi. Većina ih je Romina jer je Lazio popularniji izvan nekadašnjih zidina grada (Romah24, 2018). Za Genovu smo već naglasili koliko je važno iz kojeg ste dijela grada jer će vas to vrlo vjerojatno odrediti hoćete li biti za Sampdoriju ili Genou. Milano je većinski sklon Milanovim crvenocrnima, ali je pokrajina Lombardia sklonija Interovim crnoplavima (Newsmondo, 2018). Kakva je situacija u Torinu smo isto već prethodno naglasili, a koliko je teritorijalnost bitna vidjeli smo kroz primjer Napolija.

Dojam je, stoga, da su Talijani spremni zaboraviti na političke i ideološke razlike te podržati svoj lokalni klub, barem u većini slučajeva. Često se događa da teritorijalni aspekt navijanja korespondira s političko-ideološkom orijentacijom većine navijačkog puka s obzirom na to da određeni dijelovi pojedinih gradova ili regija imaju ponekad jednosmjerne političko-ideološke tendencije. Iako bi neki konkretniji zaključci iziskivali dublju i detaljniju analizu, moglo bi se komotno tvrditi da je u najvećem broju slučajeva u Italiji aspekt lokalne (regionalne) privrženosti određenom teritoriju najvažniji faktor u identificiranju s određenom momčadi. Politička ideologija pojedinaca bila bi shodno tome tek sekundarni faktor koji, doduše, nerijetko dolazi u paketu s teritorijalnošću (priča vezana uz *Legu Nord*) i često stavlja „točku na i“ u formiranju tog identiteta pripadnosti određenoj momčadi, ali gotovo nikad nije niti izvorni niti presudni faktor.

Zaključak

Da Italija ima problem s rasizmom i (neo)fašizmom jasno je svakome tko, makar povremeno, prati zbivanja u *Serie A*, a da ne govorimo o onima koji prate politička zbivanja u toj zemlji. Riječ je o problemu s kojim će se Italija prije ili kasnije morati suočiti, posebice kad je riječ o njezinim stadionima. „Hukanja“ tamnoputim igračima, isticanje kukastih i keltskih križeva te *Wermachtovog* orla, učestalo korištenje pozdrava *Romanamente*, homofobni i antisemitski povici i transparenti danas su učestala pojava na talijanskim stadionima. Talijanski će se MUP morati više pozabaviti s tim pitanjem, ali i sami klubovi bi morali napraviti više da bi toga u budućnosti bilo puno manje i kako bi fokus ponovno bio na nogometu i onome što se zbiva na travnjaku, a ne na tribinama.

Jasno je da na nogometnim stadionima u Italiji danas prevladavaju ekstremno desne političke ideologije, što ne znači da ne postoje *ultrasi* ekstremno lijeve orijentacije, ali je činjenica da ih ima bitno manje (i svake godine sve manje) te oni predstavljaju daleko manji sigurnosni izazov organima reda te puno manje nastupaju na način koji bi se mogao protumačiti kao rušenje ustavnog poretka Italije. Na koji će način svi involvirani i potencijalno involvirani akteri reagirati u budućnosti, tek

ostaje za vidjeti, ali „ne miriše na dobro“. Stječe se dojam da se svakim danom propušta prilika za boljom reakcijom te da ta prolongacija dovodi do većih razdora unutar talijanskog društva. Društvo potom postaje sve više polarizirano, a što je ono polariziranije, to je teže pronaći „zajednički jezik“ i pozabaviti se problemima koji more društvo, a u talijanskom je slučaju jedan od takvih problema zasigurno politička ekstremizacija nogometnih stadiona i skupina *ultras*.

Temeljem dostupnih izvora i podataka početna teza koja je pretpostavljala da je aspekt teritorijalnosti i lokalna (regionalna) privrženost značajniji faktor od političke ideologije pojedinaca i grupa *ultras* u formiranju nogometnog identiteta vezanog uz najdražu nogometnu momčad, uglavnom je potvrđena. Zaključeno je također da su političke ideologije, iako nisu primarni faktor identifikacije, itekako prisutne na nogometnim stadionima kroz isticanje raznih simbola, pjevanje određenih pjesama, uzvikivanje određenih parola te slanje raznih poruka putem transparenta. Dokazano je isto tako da postoje političke stranke koje su spremne manipulirati navijačima i koristiti tribine nogometnih stadiona da bi ostvarile svoje političke ciljeve.

Ovaj je rad, zapravo, samo dobra podloga za neko daljnje i detaljnije istraživanje ove teme budući da su talijanski *ultrasi* nepresušni izvor novih informacija i podataka te je kod njih dinamika promjene vrijednosnih pozicija prilično velika i brza pa se podaci stari svega nekoliko godina mogu činiti iznimno zastarjelima. Važno bi bilo u nekim idućim radovima i istraživanjima ovoj temi pristupiti iz različitih kutova te u istraživanje uključiti momčadi i *ultrase* koji nisu bili obuhvaćeni ovim istraživanjem i radom iz logističkih razloga. Situacija na talijanskim stadionima prilično je šarolika te bi uključivanje većeg broja momčadi u naredna istraživanja zasigurno dovelo do realističnijeg i slikovitijeg prikaza situacije na Apeninima. Ipak, i ova količina prikupljenih podataka može biti zadovoljavajuća, uzme li se u obzir da je riječ o slabo istraženom području o kojem je napisan mali broj knjiga i članaka (posljednjih godina pogotovo), posebice u usporedbi s mnogim drugim temama i disciplinama.

Literatura

- Adnkronos (1999) Intervista a Craxi, tifoso granata. http://www1.adnkronos.com/Archivio/AdnAgenzia/1999/08/27/Spettacolo/TELEPIU-INTERVISTA-A-CRAXI-TIFOSO-GRANATA_151000.php (Pristupljeno 11.01.2020.).
- Agi (2017) Quali sono le tifoserie di estrema destra in Italia. Una mappa. https://www.agi.it/cronaca/ultras_estrema_destra_italia-2290013/news/2017-10-25/ (Pristupljeno 20.11.2019.).
- Basso, Damiano (2013) Tifosi Samp, maglia rosa. Primo posto in Liguria, 14° in Italia e le donne sono quasi la metà. *Il Secolo XIX* 127(92): 44.
- Demos&Pi (2010) *Italia, il paese nel pallone*. Roma: La Repubblica.
- Espn (2015) Lazio and Roma derbies remain the be-all and end-all to fans of each club. <https://www.espn.com/soccer/blog/espn-fc-united/68/post/2512302/lazio-roma-rome-eternal-city-derby-paolo-bandini> (Pristupljeno 07.01.2020.).
- Ferreri, Andrea (2008) *Ultras: i ribelli del calcio. Quarant'anni di antagonismo e passione*. Truccazzano (Milano): Bepress.
- FiorentinaneWS (2018) Rivalità e politica. <https://www.fiorentinaneWS.com/rivalita-e-politica-e-il-nuovo-asse-dei-gemellati-internazionali-gli-intrecci-in-italia-e-allestero-dei-tifosi-viola-la-fiesole-consolida-lamicizia-portoghese/> (Pristupljeno 08.01.2020.).
- Giangrande, Antonio (2013) *Sportopoli. L'Italia delle frodi sportive: i furbi sono sempre primi*. Scotts Valley: Createspace Independent Publishing Platform (Amazon).
- Grozio, Riccardo (1994) Graffiti da stadio. U: Triani, Giorgio (ur.) *Tifo e supertifo. La passione, la malattia, la violenza* (str. 15-19). Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Huffingtonpost (2020) Cori razzisti, Balotelli contro i tifosi laziali presenti: "Vergognatevi". https://www.huffingtonpost.it/entry/cori-razzisti-balotelli-contro-i-tifosi-laziali-presenti-vergognatevi_it_5e121071e4b0843d3613fadb (Pristupljeno 05.01.2020.).

- Lalić, Dražen (2018) *Nogomet i politika. Povijest i suvremenost međudnosa u Hrvatskoj*. Zagreb: Fraktura.
- Lanfranchi, Pierre (1994) Il feticismo ultrà: la sciarpa di Baggio. U: Triani, Giorgio (ur.) *Tifo e supertifo. La passione, la malattia, la violenza* (str. 39-40). Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Lettera43 (2013) Lo scandalo di Calciopoli. https://www.lettera43.it/guide/che-cose-lo-scandalo-di-calciopoli/?refresh_ce (Pristupljeno 25.04.2020.).
- Nardi, Francesco (2018) *Tifosi. Dal calcio alla politica, gli italiani sugli spalti*. Roma: NTS Media.
- Newsmondo (2018) Derby, la mappa del tifo tra Milan e Inter. <https://newsmondo.it/derby-milan-inter-tifo-geografia/calcio/> (Pristupljeno 05.01.2020.).
- Ovovideo (2020) Tangentopoli. <http://www.ovovideo.com/tangentopoli/> (Pristupljeno 10.01.2020.).
- Raos, Višeslav (2012) Borci za Padaniju. *Političke analize* 3(10): 24-29.
- Ravlić, Slaven (2001) Politička ideologija: preispitivanje pojma. *Politička misao* 38(4): 146-160.
- Ricerca.repubblica (2006) Olimpico, vergogna senza fine. <https://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2006/01/30/olimpico-vergogna-senza-fine.html> (Pristupljeno 09.01.2020.).
- Romah24 (2018) Roma o Lazio: per il quartiere, basta che si giochi. <https://romah24.com/trieste-salario/speciali/roma-o-lazio-per-il-quartiere-basta-che-si-giochi/> (Pristupljeno 11.01.2020.).
- Spagnolo, Pierluigi (2017) *I ribelli degli stadi: una storia del movimento ultras italiano*. Bologna: Odoya.
- Thefootballfaculty (2017) Political Football Clubs Part One: The Left. <http://www.thefootballfaculty.com/2017/05/21/political-football-clubs-part-one-left/> (Pristupljeno 03.01.2020.).
- Treccani (2020a) Irriducibile. <http://www.treccani.it/vocabolario/irriducibile/> (Pristupljeno 04.01.2020.).

- Treccani (2020b) Campanilismo.
<http://www.treccani.it/vocabolario/campanilismo/> (Pristupljeno 08.01.2020.).
- Triani, Giorgio (1994a) Curva sud e Lega nord: dai calci alla politica, al calcio come surrogato della politica. U: Triani, Giorgio (ur.) *Tifo e supertifo. La passione, la malattia, la violenza* (str. 59-61). Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Triani, Giorgio (1994b) La parola agli ultras. Intervista collettiva con i rappresentanti delle tifoserie di Parma, Sampdoria e Verona. U: Triani, Giorgio (ur.) *Tifo e supertifo. La passione, la malattia, la violenza* (str. 83-110). Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Web.archive (2012) Le dieci curve più calde del calcio italiano.
<https://web.archive.org/web/20140228215840/http://www.vavel.com/it/calcio/89869-le-dieci-curve-piu-calde-del-calcio-italiano.html> (Pristupljeno 04.01.2020.).

Political-ideological orientation of Italian ultras and support based on the regional peculiarities of Italy

Damjan Stanić

Abstract

You can often hear a saying that football is the most important thing among all unimportant things. Italy brought that saying on a completely different level. Everyone who is aware of the football dynamics in the Apennine Peninsula knows that football is hardly an unimportant thing for the majority of Italians. Identification with your favourite football team is an integral part of their way of life. That is why Italian Ultras are extremely important because individuals act through them and show their identity that arises from the love they have for their favourite team. This article tries to show political ideologies behind Italian Ultras groups analysing as well the political orientation majority of the regular fans (outside of the Ultras groups) have. Article also examines the role of the regional (local) particularities Italy has and tries to make a strong connection between that aspect and football identity fans in Italy have. It is as well important to draw a comparison among specific political orientations of particular Ultras group and regional (local) football identity explaining in the same time typical Italian term *Campanilismo*. Main goal of this article is to prove that the primary factor in the creation of the football identity is the regional (local) connection that fans have with their particular community. Far more than the dominant political ideology of the Ultras group or the political orientation of the so-called regular fans. This article summarizes pre-existing researches conducted on this subject and seeks to interpret all the available data from original Italian literature by giving a fresh and different dimension to the subject itself.

Key words

Campanilismo, football fans, football identity, Italy, political ideology, regional (local) particularities, Ultras groups.